

Д.Намдаг

/Уулаасаа би театрын хүн, анх жүжигчин байсан, дараа нь найруулагч, тэгээд зохиолч болсон/

Үрэгдсэнийг хүлээгч

1939 оны намар говь нутагт суудлын задгай ногоон машинтай цэргийн нэг дарга Нямаа өвгөн гэгчийнхийг эрэн сурсаар очив. Тэрээр Халх голын байлдаанд баатарлаг байлдсан нэг бага даргын тухай яваа боловч очсон тэр айлдаа баяр баясгаланг өгч даанч чадсангүй.

Гэрийн баруун хоймор өргөн нүүртэй, шанааны үс буурал, янхигар цээжтэй, тавь эргэм настай Жамъян гэгч гүнээ санаа алдаж, “Ээ хөөрхий, эхээс бид гурван хүү төрсөн юмсан” гэж нүднээсээ ганц боловч нулимс гаргахгүйг хичээн шүд зуув. Цааш өгүүлэхдээ Жамъян:

-Дундах маань тээр жил... одоо бага дүү маань!... улс орныхоо төлөө баатарлаг байлдаж байгаад гавьяа байгуулсан боловч нэгэнт амь бие үрэгдсэнээс хойш үлдсэн бидэнд ямар баяр баясгалан байх билээ гээд нулимсаа барьж эс чадан асгаруулж гарав.

Доодтойд нь суугаа минчгэр хүрэн царайтай, цээжин бие нь дан хөх даалимбан тэрлэгтээ багтаж ядсан бүдүүн авгай:

-Ээ тийм! Эвий минь, энэ хорвоо гэдэг чинь ер яасан хэцүү вэ гэж өгүүлэнгээ говь нутгийн халуун хуурай агаарт гандан борлохынхоо зэрэгцээгээр сааль сүүнд зөөлөрсөн гараа нүүрэндээ аваачин енгэнэв. Нөгөөтэй нь үнсий нь хаясан том тулганы хажууд ээжийнхээ дээлийн үлдцээр хийсэн өмднөөс өөр хувцасгүй борхон ходоодтой лантгар жаал аав эжий хоёрынхоо уй гашуу болж байгааг гайхан нүд бүлтэлзүүлэн ширтэнэ. Түүний дээдтэйи Нямаа өвгөн 80 насныхаа найрыг гурван жилийн өмнө их хүүгээрээ хийлгэсэн бөгөөд амь үрэгдсэн баатар эрийн хойноос хамгийн гашуудах ёстой хүн мөн байлаа. Гэвч чих баахан хатуу, нүдний хараа муу аж. Анх муу мэдээ авчрагчийг орж ирэхэд хүү минь ороод ирэв үү гэсэн байдлаар нэг сайн харж аваад, ихэвчлэн нүд анин уруул хөдөлгөж суудаг хэвдээ орсон байв. Тэгээд эцэст нь өвгөн эмэгтэй хүний гэнэт дуу алдан енгэнэхийг сонсоод нүд нээн энэ тэрийг ажив. Гэлээ ч хүү, бэр хоёрын нүүрний хувиралт уйлах, инээхийн чухам алин дээр байгааг ялгаварлаж үл чадна.

-Ээ хүүхдүүд, та нар минь юу болов, юун тухай хөөрөлдөөн инээдэм шуугиан болно вэ? гэж асуусанд цөм дуугаа хураан чимээгүй болов. Үнэндээ өвгөн урьд өмнө үг ярианд ийнхүү хөндлөнгөөс орж байсан удаагүй билээ. Иймд эр эм хоёр: Аав бидний яриаг дуулчихав уу? Аль зөн совингоор тааварлаж байна уу? гэж шивнэлцэн юу гэж хэлэхээ олохгүй сандарцгаав. Үнэндээ тэд эл гунигт явдлыг мэдэгдэхийг чин сэтгэлээсээ эмээнэ. Учир нь гэвэл өвгөн хэдэн сарын өмнө тэр хүүдээ, “Чи цэрэгт мордсоор даруй таван жил болов бус уу? Энд би үхэх маань өнөө маргаашгүй болсноор барахгүй хэдэн жилээр хожимдож убайна. Өөрт минь ч амьд явах яршиг болж гүйцэв. Ганцхан хоргошдох маань чи! Чамтай уулзалгүй нүд анивал сүнс минь хоргодон зуурдын зовлон эдлэх тул арга буюу түүнээс айн амин судас цохиж байна. Иймд чи энэ жил заавал ир! Сэтгэлийг минь амраа! Сүнсий минь хоргодох юмгүй болго” гэж өгүүлэн захиа бичүүлж явуулсан юмсанж. Үүний нь одоо Жамъян ам нээн дурдмагц эхнэр нь нэмэн нэмэн давтаж үүдэн хоймор суугаа даргын зүрхийг шимшрүүлэв. Гэтэл өвгөний сэтгэлд ямар нэгэн сэжиг төрөв бололтой гал нь барагдаж гадуураа цэнхэр хүрээ тогтсон улбар нүдээ цавчлан хүн бүрийг нарийвчлан ажиглана.

-Үгүй та нар юугаа ярилцана вэ? Юунд миний асуусныг тоохгүй байна вэ? гэж гоморхсонд Жамъян өөрийн эрхгүй босон дэргэд нь очиж чихэнд нь ам тулган,
-Аав минь энэ жил дүү маань ирж чадахгүй гэнэ гэв. Үүнд өвгөн ихэд цочин,
-Яагаад тэр билээ? гэж өөдөөс нь ширтэв.
-Халхын голын байлдаанд гарамгай байлдаж, баатар болж тушаал дэвшсэн гэнэ. Тэгээд ажил их, энэ жил ирж чадахгүй болоод энэ даргыг нааш явуулж шүү дээ гэсэнд өвгөн баясан "Ээ" гэж бахдан инээмсэглэнгээ:
-Үгүй ээ, тэгээд хэзээ ирэх юм бэ? гэж царай хувиргав.
-Хойтон өдийд ирнэ гэж хэлүүлж шүү дээ гэсэнд өвгөн царай үрчийлгэн бодолхийлоод:
-Нэг жил гэдэг надад тун урт хугацаа. Би амьд байж чадах уу гэж өөртөө асуулт тавиад:
-Ингэхэд чухам өнөөдөр аль сарын хэдэн бэ?
-Намрын дунд сарын 15 гэж Жамъян хариулав. Энэ нь бол худлаа. Амандаа орсныг өгүүлсэн нь тэр байлаа. Өвгөн:
-Намрын дунд сарын 15 гэж давтаад,
-За яах вэ, би тэсье гэх нь хажуугийн хүмүүст үхэх, амьдрах хоёрыг өөрийн санааы хэрэгт боддог байх нь ээ гэсэн мэт болдогдуулав. Тэр мөртөө бас "Хүүд минь хойтон өдийд ирнэ гэснээрээ заавал ирэхийг хэлүүлье" гэлээ.
Тэр нэгэн өдрөөс эхлэн Нямаа өвгөн өдөр нэг бүрийг алдахгүй тоолох болсон бөгөөд орж ирсэн бүхэнд: "Миний бага хүү баатар. Бас ч тушаал дэвшсэн, их дарга болсон. Энэ ажил ажлын завдалгүй аргагүйн эрхэнд нааш ирж чадахгүй юм гэнэ" гэж баяр бахдал болгон ярина. Их хүү, бэр хоёр нь өвгөнийг аль болохоор аятай таатай байлгахыг хичээнэ. Тийнхүү ярих бүрт нь өрөвдөн зүрх шимширнэ. Гэлээ ч нэгэнт хуурснаа буцах нөхцөл алга. Харин ч улмаар итгүүлбэл дээр гэж үзэх тул:
-Ээ тийм энэ жилдээ ирэхгүй, хойтон ирнэ гэж өвгөний чихэнд дуулдахуйц чанга өгүүлээд, дараа нь уг явдлыг нам дуугаар нэг нэггүй ярин халаглана. Иймд тэр явдал орчны хүмүүст дорхноо тархан учир тодорхой болов. Энэ үед хүмүүс өнгөрсөн тэр эрийн аль сайн сайхан талы нь санан дурсахынхаа зэрэгцээгээр амьд мэндэд тооцон хүлээгч хөөрхий өвгөнийг мөн мундахгүй өрөвдөн шогширно. Гэвч юм бүхэн хуучирч хүч тэнхлээ алддаг гэдэг. Тэр ёсоор хүмүүсийн өрөвдөн шогшрох нь аяндаа замхарсан төдийгүй өтлөн зөнөгсдийн жишээ, инээдэмт үзэгдэл болон яригдах тийш хандав. Гэтэл өвгөн өнөөх хоосон итгэлд гүнээ автагдсан хэвээр, "Төрийн их дайнд орж баатар болох нь ер жирийн хүний хэрэг биш шүү дээ" гэж бодох тусам сэтгэл нь сэргэх бөгөөд тэгээд хүнгүй ганцаараа байлаа ч гэсэн ам нээн ярихаас өөр аргагүй байдаг аж. Түүнийхээ дээр бас үлгэр домгийн баатруудыг үнэнхүү хэрэг дээр тодорсон түүхийн гайхамшигт хүмүүсийн явдлуудтай хутгалдуулан нэмэн, нэмэн ярьж шоолон тохуурхах маягаар хэлэлцэгчдийн яриаг улмаар дэврээнэ.
Эрүүл мэнд нь гэвэл бас ч доройтсон зүйлгүй. Өглөө босох нь эртсэж, шөнө унтах нь оройтсоноор барахгүй малын захад шилбүүр барин "хаая, хүүе" хашгиран зогсох дуртай болсон нь өвгөн санаа сэтгэл сэргэснийхээ хэрээр бие махбод нь сайжирсан байлаа. Үүнд хүү, бэр хоёр нь нэг талаар баярлаж байвч нөгөө талаар нэгэнт хууран мэхэлснээ мэдэгдчих вий гэж ямагт гэмшин болгоомжилно. Гэлээ ч энэ ертөнцөд элэгдэн хуучирдаггүй юм даанч байдаггүй шигээ тэдний тэр болгоомжлол ч аяндаа сулрах тийш хандав.
Ямагт ээлжлэх өдөр шөнийн урсгалыг саатуулагч хэн байдаг билээ. Хүн амьтан аль нь ч өөрцгүй амьдралын хойноос ийн зүтгэж байх зуур тоот сар дэс дараалан өнгөрч ээлжит улирал аяндаа ирэх тул нэг мэдэхэд мөн л намар, намрын уур орж ирсэн байв. Энэ зуур өдөр хоногийг хэн чухам нэг нэгээр нь тоолж байна гэвэл гагцхүү үл эргэх ирэгчийг хүлээгч өвгөн! Тэрээр босох, суух хоёртоо багагүй тамирдах атал

айраг бүлэхэд бүх хүч тэнхлээ өгөх болж эхлэхийнхээ зэрэгцээгээр тогоотой сүү рүү өнгийн өрөм аль хэр загсаж байгааг талын зэрэглээг ажиг мэт гараа магнайдаа аваачин саравчлан ширтэнэ. Энэ бол түүний хувийн нь тооллоор намрын дунд сарын арван таван ойлтсон шинж тэмдэг мөн. Энэ үед хүү, бэр хоёр нь дахин яаж аргалахаа аль хэдийн бодож амжсан байлаа. Нэг өдөр Жамъян малын эрэлд явахыгаа өвгөнд аймгийн төв орж дүүгийн хэзээ ирэхийг сураглана гэж өгүүлэн гарав. Тэгээд эргэж ирэхдээ дүү одоо холын хол сургууль хийж агаараар нсэх онгоц жолоодон сурч байгаа гэнээ гэсэнд өвгөн "Хэ" гэж дуу алдан баярлав. Энэ нисэх онгоц жолоодох нь яавч ерийн хүний хэрэг биш гэж боддогийнхоо хувьд хүүгээ мөн ер бусын хүнд авахачин бархархсан нь тэр байлаа. Дараа нь Жамъян:

-Ингээд дүү маань энэ жилдээ бас ирж чадахгүй болж шүү дээ гэсэн өвгөн: "Пээ" гэж дуу алдан бараг муужрахад хүрч хураасан амьсгалаа арайхийн эргүүлэн авч,

-Тэгээд хэзээ ирэх нь вэ гэж асуухад нь Жамъян хойтон гэж өгүүлэнгүүтээ "Явуулсан захидал нь энэ" гэж сургуулийн хүүхдийн дэвтрийн тасархай гаргав. Тэгээд унших нь мөн хуурамч бөгөөд санан сэтгэх талаархүүхэд шиг болсны нь хэрхэн далимдуулахаа чадамгай боловсруулсан аж. Иймд өвгөн үг нэг бүр дээр хэрхэн далимдуулахаа чадамгай боловсруулсан аж. Иймд өвгөн үг нэг бүр дээр инээмсэглээд эцэст нь "Энхрий хайрт аав минь, би хойтон намрын эхэн сарын нэгэнд очно. Тэр болтол энх тунх сайн сууж байхыг хичээж үз!" гэсэнд өвгөн "Хэ" гэж дуу алдан баярлав. Энэ нь чухамдаа дунд сар биш эхэн сар, тэр мөртөө нэгэнд гэсэн нь тийм ч холын хугацаа биш шиг бодогдсоных байлаа.

-За яамай, тэр болтол аав чинь амьд мэнд байж чадна гэж хариу захиа явуул гэлээ. Жамъян хэдийгээр хөнгөн хийсвэр хүн биш боловч эцгээ эвтэйхнээр мэхэлж чадсанаа бусдад багахан дурсахгүй байж хараахан чадаагүй учир орчны хүмүүс өвгөнийг мөн л өрөвдөх, дооглох хоёрыг хослуулан шагшин хэлэлцэж гарлаа. Тэр дундаас намрын сайхан тарган дулааныг архи, айраг эргүүлэн өнгөрүүлэгч зарим нэгэн саваагүй этгээдийн зориуд сонжин сонирхохоор очиход өвгөн өөртөө бахдан сэтгэл хөдөлснийгөө илчлэхгүй байж үл чадна.

-Баатар хүү маань одоо нисэх онгоц жолоодохыг сурч байгаа шүү гэж эхлээд, дараа нь үлгэр домогт гардаг хангарьд хэмээх шувууг өнөө цагийн нисэх онгоцтой зүйрлүүлэн ярьж, улмаар элэг доог боллоо. Өвгөн ахин нэг жилийг эсэн мэнд давлаа. Өөрийнхөө тооллоор зуны сүүл сар юу юугүй шувтрахад эгээ л ноднингийнх шигээ айраг бүлэх ба тогоотой сүүний өрөм загсаалт руу анхаарах болов. Гэтэл түүний нь онцлон анхаарах хүн алга. Орчны хүмүүс элдвээр сонирхон хэлэлцэлдэх нь аль хэдийн өнгөрсний адил дэргэд нь халамжлагч хүү, бэр хоёртоо мөн төдийлөн онцлогдохгүй болсон байлаа. Жамъян дэргэд нь эхнэртэйгээ хэрхэх тухай дүнгэр, дүнгэр хэлэлцээд чихэнд нь очиж:

-Аав минь та тайван байж үз! Энэ жилдээ дүү мөн ирэхгүй ч байж мэднэ гэсэнд өвгөн цочиж:

-Заавал ирнэ! гэж уцаарлан буруу харав. Ингэснээрээ өвгөн Жамъянг дахин үг хэлүүлээгүй бөгөөд өөрөө ч дуугарсангүй. Сэтгэл нь хүү ирнэ, заавал ирнэ гэхийнхээ дээр "ирэхгүй байж мэднэ" гэж хэлсэн хүүдээ гомдон байж ядна. Тэр өдөртөө өвгөн нэг ч үг дуугарсангүй, ямагт санаа алдан газар ширтэв. Хүү, бэр хоёр нь хэрхэх билээ гэж нэг үе тэвдсэнээ:

-За яах вэ, ингэж байгаад аяндаа тайвшрах биз. Юу ч атугай одоогоор аргадахаа байя гэж хэлэлцэв.

Тэр шөнө өвгөн огт унтаагүй ч байж мэднэ. Өглөө эрт нь аргагүй босож гэрийн зүүн хаяанд хөмрөн хаясан хэмхэрхий араг сандайлан тэнгэрийн хаяа ширтэн суужээ. Энэ өдөр бол өөрийн нь тооллын намрын эхэн сарын шинийн нэгний өдөр мөн бөгөөд өнөөдөр хүү ирнэ, заавал ирнэ гэж бат итгэх аж. Бэрийнхээ үнээ млаа сааж дуусаад,

“Орж, цай уухгүй юу” гэснийг уцаарлан хөөв. Аягүй бол хүүгээ иртэл хэлэн дээрээ юу ч тавихгүй гэж бодсон ч байж мэднэ. Бэр нь сандран гэртээ орсон боловч нөхөртэйгөө “За яах вэ, ингэж байгаад аяндаа тайвшрах биз” гэж ярилцав.

Өвгөн суусаар л байв. “Хүү ирнэ, заавал ирнэ. Хүү минь надтай хамгийн түрүүн золгоно. Хүү минь надтайгаа золгоод тэврэн авч араг дээрээс босгон гэрт оруулна” гэж бодно. Тэгээд бас гэртээ ороод их хүү, бэр хоёртоо гомдсон гомдлоо нэгмөсөн гаргах гэж хэлэх үгээ бэлтгэнэ. Нар дээш хөөрч халуун илчээрээ төөнөж эхлэхэд хүүгээ өдөр дундын үеэр ирэх нь гэж бодов. Үд өнгөрөн, нар баруунаа хэлбийхэд орой ирнэ гэж бодов. Бодвоос ч ирэх нь өглөө, өдөр дундуур ч биш, орой л байх нь гарцаагүй аж.

Үдшийн бүрэнхий болов. Өвгөний тэнхэл аль хэдийн алдарсан учир тэнгэрийн хаяа ширтэхийнхээ оронд эрүү өвдөг нийлүүлэн атирсан байлаа. Гэтэл хүү, бэр хоёр ингэж байгаад аяндаа тайвшрах биз гэж бодохынхоо оронд тунирхаж байна гэж үзээд хоорондоо аргадахгүй байх юм шүү гэж хэлэлцэн гэдийх аж. Шөнө тээр орой өвгөн гэртээ орон, харанхуй дундуур тэмтчин байж орондоо орон хэвтэв. Хүү минь ирнэ, заавал ирнэ гэдэг итгэл нь хэвээр. Чихний сонор муугаа мартан чимээ чагнан хэвтэж байхад нөгөөтэй нь хүү, бэр хоёр сэтгэл тавин:

-Аав үнэхээр зөнөжээ. Зөнөх зөнөхдөө бүр буруугаар шүү. Ийм болсон хүний чинь одоо чухам яавал таарах байна даа байз гэж хэлэлцсээр нам гүм унтав.

Гэнэт өвгөний чихэнд хүнгэнэх их авиа сонсогдсонд хүү минь ирэв гэж яаран босон харайв. Энэ бол зүүд. Өдрийн энгээр хоол үндгүй суусандаа хийрхэн чих нь дүнгэнэснийх тэр. Зүүд цааш үргэлжлэхдээ: Өвгөнийг гэрээс гарахад шөнө биш, өдөр байх бөгөөд эрээн тарлан үүлэн дундуур аварга том шувуу шунгинан буж ирснийг өвгөн нисэх онгоц мөн гэж бодов. Тэгнээдтэр шувуун онгоцноос хүүгээ бууж ирэхийг нь ажихад төрөлх байыдал хэвээр байвч өнгө зүс маш тунгалаг, өмссөн хувцаснаас нь хүртэл гилбэлгээн өнгө гялалзана. Үүнд өвгөний баярласан нь маш их, хүн болсоор тийн баярлаж үзсэнгүй бөгөөд ингээд ч зүүд дуусав. Амьсгаа нь ч хураагдсан аж.